

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

METODIKA

2024 Vol. 4 (1)

www.metodika.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir

Marg'uba Abdullayeva

Bosh muharrir o'rinbosarlari

Qozoqboy Yo'ldoshev

Roza Niyozmetova

Mas'ul kotib

Klaraxon Mavlonova

Tahrir kengashi

Fatma Achik (Turkiya), Ayshi Chetin (Turkiya), Shahlo Naraliyeva (Qozog'iston), Shohida Yusupova, Shahlo Yo'ldosheva, Nusratillo Jumaxo'ja, Nishonboy Xusanov, Gulshan Asilova, Gulnoza Jo'rayeva, Shahnoza Rahmonova, Gulnoza Axmedova, Tursunoy Yusupova, Hoshimjon Ahmedov, Tozagul Matyoqubova, Saodat Qambarova, Sohiba Umarova, Akbar Ro'ziyev, Munira Shodmonova, Mahfuza To'ychiyeva, Matluba Jabborova, Iroda Ishonxanova, Muazzam Dedaxonova, Muhabbat Madaminova, Sanobar Kuldasheva (texnik muharrir).

Jurnal haqida ma'lumot

“Metodika” seriyasi — Oliy attestatsiya komissiyasi ilmiy nashrlar ro'yxatidagi “O'zbekiston: til va madaniyat” akademik jurnalining ilovasi hisoblanib, ta'lim va tarbiya nazariyasi, til va adabiyot o'qitish metodikasi, gumanitar fanlarni o'qitish sohalarini qamrab olgan. “Metodika” seriyasida professor-o'qituvchilar, doktorantlar, stajor-tadqiqotchilar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlarning global ta'limdagi muammolar, til va adabiyot o'qitishdagi innovatsion yondashuvlar, ta'lim va tarbiya nazariyasi yo'nalishidagi ilmiy maqolalari nashr etiladi.

Jurnal bir yilda ikki marta chop etiladi.

O'zbek, ingliz va rus tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi.

Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

“O'zbekiston: til va madaniyat. “Metodika” seriyasi 2022-yildan nashr etila boshlangan.

Manzil: Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti. O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: metodika@tsuull.uz

Vebsayt: www.metodika.tsuull.uz

MUNDARIJA

GLOBAL TA'LIM MUAMMOLARI: YECHIMLAR VA TAKLIFLAR

Marg'uba Abdullayeva	
Turkiy adabiyotda lirik asarlarni o'qitish muammolari.....	4
Nilufar Abduraxmonova, Saodat Boysariyeva	
O'zbek tili o'quv lug'atchiligining amaliy masalalari	11
Shaxlo Yuldasheva	
O'zbek tili mashg'ulotlari uchun mashq va topshiriqlarning raqamli transformatsiyasi masalasi.....	20
Orifjon Madvaliyev	
O'zlashma shaxs nomlari va geografik nomlar imlosi: tahrirdagi muammo va yechimlar.....	29

TIL TA'LIMI NAZARIYASI VA AMALIYOTI

Klaraxon Mavlonova	
"Ona tili" darsliklarida matn tuzilishini o'rgatishga doir imkoniyatlar.....	35
Sanobar Kuldashева	
Til ta'limida multimedia vositalaridan foydalanish.....	44
Nilufar Turg'unova	
10-sinf "Ona tili" darsligida loyihaga asoslangan topshiriqlarning berilishi.....	53
Husnora Baxtiyorova	
6-sinf o'quvchilariga matn tuzilishini o'rgatish.....	59

ADABIYOT O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV

Dilafruz Nazarova	
Alisher Navoiy va Xojaning Iskandar Zulqarnayn haqidagi hikoyatlari tahlili.....	67
Azamat Xayrullayev	
Normurod Norqobilov hikoyalarining kompozitsiyasi.....	75
Mahmuda Yuldasheva	
Adabiyot darslarini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish.....	83
Intizor Jumaniyazova	
G'azal tahlilida yangicha yondashuv	90

G'AZAL TAHLILIDA YANGICHA YONDASHUV

Intizor Jumaniyozova¹**Annotatsiya**

Mazkur maqolada umumta'lim maktablari uchun yangi avlod darsliklarining nashr etilishi, darsliklarda rivojlangan mamlakatlarning adabiy ta'limdagi ilg'or tajribalariga tayanilganligi va ularning afzal tomonlari, muammolarning yuzaga kelishi muhokama qilingan. Hozirgi paytda g'azal janrini o'rganishdagi qiyinchiliklardan biri o'qituvchilar va o'quvchilar orasida tasavvuf ilmini anglash va bilishdagi nuqsonlarning mavjudligidir. Mumtoz lirik g'azallarni ayrimlarida tasavvufiy talqinlar mavjud. Mazkur g'azal tahlilida ham shuni kuzatish mumkin. Hozirgi paytda g'azal janrini o'rganishdagi qiyinchiliklardan biri o'qituvchilar va o'quvchilar orasida tasavvuf ilmini anglash va bilishdagi nuqsonlarning mavjudligidir. G'azallar tahlili va talqini borasida hatto olimlar orasida ham jiddiy muhokamalar davom etmoqda.

Milliy metodikamiz tarixida ifodali o'qish, she'rlarni kuyga solib aytishga katta e'tibor berilgan. Chunki qo'shiq qilib aytilgan lirik matnlar o'quvchiga tez yetib boradi va bir umr yodida qoladi. G'azalga xos musiqiy ohangga o'quvchi e'tiborini tortish Avloniydan boshlangan. Hozirgi yangi avlod darsliklarida ham g'azallar, kino, sahna asarlarining QR kodli variantlari joy olgan. Mumtoz matnni tahlil qilishning samarali usullari, "Qaro ko'zum" g'azali tahlilida olimlarning turlicha qarashlari, umumta'lim maktablarining 10-sinfi uchun nashr etilgan yangi adabiyot darsligidan o'rin olgan "Na qilay?" radifli g'azalining tahlilida "Brainstorming" (Fikr chiqarish), "Aqlli jadval" metodidan foydalanish orqali samarali natijalarga erishish yo'llari tahlil qilingan. O'quvchilar ma'naviy va lafziy san'atlar nafosatini his qila olishlari alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: *taqte', qofiya turlari, lafziy va ma'naviy san'atlar, ifodali o'qish, milliy metodika, QR kod, lomakan, tasavvuf, "Brainstorming", "Aqlli jadval".*

Kirish

O'zbek adabiyoti tarixi namunalarini o'rgatishda yo'l qo'yilayotgan kamchiliklarni belgilash, mazkur kemptikni bartaraf etish yo'llarini topish, ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqish zarur. Innovatsion texnologiyalardan xabardorlik, o'quvchilarning mobil qurilmalardan qulay va tezkor foydalanishi kabi holatlar adabiyot darslarini samarali tashkil etishni talab qiladi. Shuning natijasida 2022—2023-yillarda umumta'lim maktablarida adabiyot darsliklarining yangi nashrlari o'quvchilarga taqdim etildi.

Adabiyot darsliklarining yangi nashrlarida yaratilishi Britaniya, AQSH, Germaniya singari rivojlangan mamlakatlarning adabiy ta'limdagi ilg'or tajribalarga tayanilganligi ma'lum bo'ldi. Fikrimiz isboti sifatida shuni ko'rsatish mumkin. Ma'lumki, darslik o'quvchini badiiy so'zning sehrli olamiga olib kirishda, adabiyotga qiziqtirishda va adabiyot darslarini mazmunli tashkil qilishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Yangi avlod darsliklarida mumtoz namunalariga juda kamayib ketganini ta'kidlagan edik. Lekin 10-sinf adabiyot darsligida mumtoz adabiyot namunalari boshqa yangi adabiyot darsliklariga qaraganda nisbatan keng o'rin ajratilgan. Shu o'rin-da 2022—2023-o'quv yili adabiyot fani, xususan, mumtoz adabiyot namunalarining o'qitilishiga qancha soat ajratilgani va o'rganilishini tahlil qilish maqsadga muvofiq.

¹ Jumaniyozova Intizor Atabekovna — Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetining "Masofaviy ta'lim" kafedrası o'qituvchisi

E-pochta: intizor.jumaniyozova1974@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-5409-7813

Iqtibos uchun: Jumaniyozova, I. 2024. "G'azal tahlilida yangicha yondashuv". O'zbekiston: til va madaniyat. 4 [1]: 90—98

Nº	Mavzular	Soati
1	O'zbek adabiyoti tarixi. VII asrdan XIV asrning birinchi yarmigacha.	1
2	Yusuf Xos Hojib. "Qutadg'u bilig". Tarixiy davr. Muallif haqida. "Qutadg'u bilig" asari. Asar tili. Asar matni bilan ishlash	1
3	Yusuf Xos Hojib. "Qutadg'u bilig". Loyiha	1
4	O'zbek mumtoz adabiyoti: XIV asrdan XIX asrning birinchi yarmigacha.	1
5	Alisher Navoiy. "Xamsa": "Saddi Iskandariy" dostoni	1
6	Alisher Navoiy. "Saddi Iskandariy" Asar matni bilan ishlash	1
7	Alisher Navoiy. "Saddi Iskandariy" Asar matni bilan ishlash	1
8	Alisher Navoiy haqidagi bilimlarni umumlashtirish	1
9	Boborahim Mashrab: muallif haqida ma'lumot. Tasavvuf haqida tushuncha	1
10	Ogahiy. Lirik. Tarixiy davr. Muallif haqida ma'lumot	1
11	Ogahiy. "Ohista-ohista" va "Ustina" g'azallari tahlili. She'riy san'atlar	1
12	Ogahiy. "Bo'lmasa bo'lmasun netay" va "Navro'z bo'lsin" g'azallari tahlili. Tuyuq	1
13	O'zbek mumtoz adabiyotida ayollar. Umumlashtiruvchi kirish darsi	1
14	Anbar Otin. "Risolayi falsafayi siyohon". Muallif hayoti va faoliyati. Asarning yozilish tarixi	1
15	Anbar Otin. "Risolayi falsafayi siyohon". Asar matni bilan ishlash	1
16	Anbar Otin. "Risolayi falsafayi siyohon". Loyiha	1
17	XIX asr ikkinchi yarmi — XX asr boshlari o'zbek adabiyoti. Umumlashtiruvchi kirish darsi	1
18	Muhammad Aminxo'ja Muqimiy. Lirik. Hajviyot. "Toleim" va "Navbahor" g'azallari tahlili	1
19	Muhammad Aminxo'ja Muqimiy. "Saylov", "Sayohatnoma". Satira	1
20	Muhammad Aminxo'ja Muqimiy. Loyiha	1
21	"O'rtar" g'azali tahlili. She'riy san'atlar	1
22	"Sig'mamdur", "Na qilay" g'azallari tahlili. Loyiha	1

Ko'rinadiki, darslikda XVII asr o'rtalari — XVIII asr boshlaridagi tarixiy davr, Boborahim Mashrabning hayoti va ijodi, tasavvuf ilmi haqida ham ma'lumot o'rin olgan. Xususan, o'zbek adabiyoti tarixining yetuk namoyandasi Mashrab qalamiga mansub bo'lgan "O'rtar", "Sig'mamdur", "Na qilay", "Meni yo'qlar kishim bormu?", "Onam" singari g'azallari, lafziy va ma'naviy san'atlar bo'lmish tanosib, tazod, talmeh, kitobat, istihroj, tashxis haqidagi nazariy ma'lumotlar keltirilgan. Oldingi darsliklarning afzal tomoni shundaki, lirik janrlar ostida tabdil varianti keltirilar edi. Yangi darslikda g'azallar tahliliga e'tibor qaratilmagan. G'azallarning sharhi va tabdili berilmagani bir o'rinda ijobiy holat sifatida baholanishi mumkin. Ya'ni, adabiyot darslarida matn bilan ishlayotgan o'quvchilar mustaqil va kreativ fikrlashga majbur bo'ladi, o'z ustida ko'proq ishlab, so'z boyligini oshiradi, lug'at va izohlarni tushunishga harakat qiladi. Ikkinchi tomonini inobatga olsak, namuna uchun bitta g'azalning sharhi: mavzu, g'oya, taqte, qofiya turlari va radifi, lafziy va

ma'naviy san'atlarning muallif tomonidan nima maqsadda qo'llanilganligi yoritib berilishi lozim edi, nazarimda. Mumtoz matnni tahlil qilishda nafaqat o'quvchilar, o'qituvchilarda ham biroz tushunmovchiliklar kuzatiladi. Fikrimcha, darslikda namuna sifatida biror mumtoz matnning tahlil qilingan varianti berilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Chunki mumtoz she'riyatning asl mantiqiy mazmunini to'g'ri tahlil qilsakkina barkamol insonni tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani amalga oshiramiz.

She'riyat inson ruhiyatiga ta'sir etadi, uning qalbini tarbiyalashga xizmat qiladi. She'riyatni o'quvchilar hissiyotiga singdirish o'qituvchidan juda katta mahorat talab qiladi. Mumtoz matnlarni to'g'ri tahlil qilish ham juda katta samara beradi. G'azallar tahlilida she'riy vazn ham e'tibordan chetda qolmasligi shart. [To'xliyev, 2012: 84.]. "Har kimning she'r ta'bi mustahkam, so'zlari esa ravon bo'lsa, she'r ilmini o'rganishga, aruz o'qishga kirishadi". [Boltaboyev, 2008: 35]. Darhaqiqat, she'riyatni to'g'ri anglash uchun vaznlar haqida tushuncha hosil qilish lozim. Vaznlarni ajrata olmagan o'quvchi lirik asarlar mohiyatini anglay olmaydi. "Bizningcha, darsliklarda g'azal matnini tegishli vaznlarga solingan holda-taqtelarga ajratib berish amaliyotini joriy etish maqsadga muvofiq. Ana shunda zamonaviy o'quvchida mumtoz ritm va ifoda tarzidan bahramand bo'lish imkoni paydo bo'ladi". [To'xliyeva, 2023: 4.]. Mumtoz matnlarni ifodali va ritmlarga solib o'qishni o'rgangan o'quvchi matn nafosatini yurakdan his qiladi. Ifodali o'qishning ham juda ko'p ko'rinishlari mavjud. Buni juda ko'plab olimlarimiz ta'kidlab o'tganlar. Jumladan, milliy metodikamiz rivojiga alohida hissa qo'shgan ilk pedagog A.Avloniy "Maktab va Guliston" darsligida adabiy asarlarni ifodali o'qishning yakka va ko'pchilik bo'lib o'qish, ifodali o'qish, dialog, drama holiga keltirish turlarini ko'rsatadi.

Avloniy "Adabiyot" kitobining I juz'ida bolalar aruz vaznida yozilgan she'rlar bilan tanishtiradi. Masalan, "Bo'lak" radifli she'rni o'rganishdan oldin bolalar uning mazmuni bilan tanishadilar, so'ngra "foilotun, foilotun, foilotun" bahrini o'qishni o'rganadilar.

Avloniy "Adabiyot" kitobining II juz'ida ham aruz vaznida yozilgan she'rlarni o'qish yo'llarini ko'rsatdi. U xor bilan o'qishga alohida e'tibor bergan va o'z she'rlarini xalq ashulalari kuyiga uyg'unlashtiradi. Demak, milliy metodikamiz tarixida ifodali o'qish, she'rlarni kuyga solib aytishga katta e'tibor berilgan. Chunki qo'shiq qilib aytilgan lirik matnlar o'quvchiga tez yetib boradi va bir umr yodida qoladi. G'azalga xos musiqiy ohangga o'quvchi e'tiborini tortish Avloniydan boshlangan. Hozirgi yangi avlod darsliklarida ham g'azallar, kino, sahna asarlarining QR kodli variantlari joy olgan. O'quvchilar bo'sh paytlarida bemalol telefon orqali barcha asarlar bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Globallashuv jarayonida o'quvchilar dunyoqarashini kengaytirish, adabiy-estetik olamini boyitishda bunday usullarning amaliy natijasi keng. Adabiyot darslarini bunday tashkil etish fanlararo integratsiyani vujudga keltiradi.

Ma'lumki, adabiyot darsliklariga kiritilgan eng yetakchi janr g'azaldir. G'azalni tahlil qilish, o'quvchilarga to'g'ri yondashuvlar asosida tushuntirish juda murakkab hodisa. G'azallar tahlilida necha yillardan beri bahs-munozaralar, turlicha yondashuvlar davom etmoqda. Masalan, Alisher Navoiyning "Qaro ko'zum" g'azali bir necha yillar umumta'lim maktab dasturlaridan o'rin olib kelgan. Mazkur g'azal ilmda eng ko'p va har tomonlama chuqur tadqiq etilgan g'azallardan biridir. Adabiyotshunos, navoiyshunos olim Nusratulla Jumaxo'ja g'azal tahliliga oid "Qaro ko'zim..." g'azali tadqiqi" nomli kitob yozgan. "Qaro ko'zim..." g'azali tadqiqi" kitobida zabardast, ustoz olimlar Abduqodir Hayitmetov, Alibek Rustamov, G'ulom Karimov, Ismatulla Abdullayev, Najmiddin Komilov, Ibrohim Haqqulov, Nusratulla Jumaxo'ja, Omonulla Madayev, Boybo'ta Do'stqorayev, Vahob Rahmonov, Sultonmurod Olimov, hatto atoqli shoir Erkin Vohidovlarning ilmiy tadqiqot, tahlil, talqin va bahs-munozaralari o'rin olgan. Bizga ma'lumki, "Qaro ko'zum" g'azali ancha yillar umumta'lim maktablarining adabiyot darsliklaridan tushmay kelgan turlicha talqin qilingan. 10-sinf "O'zbek adabiyoti" darsligida (1999-yil, 82-93-bet), 8-sinf "Adabiyot" darslik-majmuasidagi Sultonmurod Olimov talqinlari (2006-yil 123-125-bet), 8-sinf "O'zbek adabiyoti" darslik majmuasida berilgan Vahob Rahmonov sharhi (1997-yil, 38-39-betlar) shular jumlasidandir. G'azal tahlillarining xronologiyasiga nazar solsak, birinchi tahliliy maqola filologiya fanlari nomzodi Ismatulla Abdullayev tomonidan 1975-yil 22-oktyabrda "Toshkent oqshomi" gazetasida "Mashhur

gʻazallar tahlili” ruknlari chop etilgan va hanuz tahlil jarayoni toʻxtagan emas. Shu hisobdan kelib chiqsak, “Qaro koʻzum...” gʻazali tahlili 45 yillik tarixga ega. Navoiyning bu gʻazali yirik olimlar tomonidan naqd 45 yil tahlil etilsa-yu, muhokama nihoyasiga yetmasa-ya?! Bu hayratomuz hodisa emasmi?!” [Жумахўжа, 2021:60].

Mazkur kitob misolida gʻazal tahlili juda murakkab hodisalardan biri ekanligi oydinlashadi, har bir adabiyot muxlisi, ona tili va adabiyot fani oʻqituvchisini sergak boʻlishga undaydi. “Mumtoz sheʼriyat mazmun-mohiyati, nafosati ruhiy ozuqa ekanligi tushuntirilib, oʻquvchilar qalbiga singdirilar ekan, gʻazal, ruboiy, doston, xullas, adabiy turning qaysi janriga aloqador asar boʻlishidan qatʼiy nazar har birini oʻz vazni ohangi gʻazal mazmun va gʻoyasidan kelib chiqib oʻqish, mutolaasi qanday boʻlishi haqida ham taʼlim berib borish lozim.

Bu tani xokini-yu ruhi ravonni na qilay?!
Boʻlmasa qoshimda jonona, bu jonni na qilay?!
Yorsiz ham bodasiz Makkaga bormoq ne kerak?!
Ibrohimdin qolgʻon ul eski doʻkonni na qilay?!
Urayinmu boshima sakkiz behisht-u doʻzaxin,
Boʻlmasa vasli menga, ikki jahonni na qilay?!
Arshning kungurasin ustiga qoʻydum oyogʻim,
Lomakondin joy olibman, bu makonni na qilay?!
Zarraye nuri quyoshdek bu jahon ichra tamom
Oshkoro boʻlmasa, sirri nihonni na qilay?!
Bir Xudodin oʻzgasi barcha gʻalatdur, Mashrabo,
Gul agar boʻlsa qoʻlumda, ul tikonni na qilay?!

10-sinf darsligidagi mazkur gʻazal matnida va tushunarsiz soʻzlarni anglash uchun yordam tariqasida lugʻati berilgan. Ular quyidagicha:

Soʻzlar	Izohi
xok	tuproq
ruhi ravon	inson ruhi
boda	may
behisht	jannat
zarraye	bir zarra
nihon	yashirin

Soʻngra qisqacha izoh va uchta savol berilgan.

1. Gʻazalning asosiy gʻoyasi nimadan iborat?
2. Har bir misra oxiridagi ritorik savol qanday vazifa bajarmoqda?
3. Gʻazalda qaysi sheʼriy sanʼatlar qoʻllangan?

Quyidagi gʻazallarni mustaqil tahlil qiling. Tahlil jarayonida lugʻatlar, ensiklopediyalar va boshqa kerakli manbalarga murojaat qiling.

Darslikda keltirilgan ushbu savollarda umumiylik mavjud boʻlib, oʻquvchilarning tafakkuri va tasavvurini kengaytirishga xizmat qilmaydi. Gʻazalning asl mazmun-mohiyatini ochib bera olmaydi. Gʻazallarni tahlil qilishdan maqsad oʻquvchilarga yuzaki bilim berish emas, ularning qalbiga taʼsir koʻrsatish, mavzuni hayotiy bilim va koʻnikmalar bilan uygʻunlashtirish, jamiyatga barkamol, barcha insoniy fazilatlariga ega shaxsni tarbiyalab berishdir. Metodist Z. Mirzayeva taʼkidlaganidek, “...savol va topshiriqlar oʻquvchilarni asarga qiziqtirishi, asar mazmunini tushunishga tayyorlashi, badiiy matnni tushunish — tahlil qilishga, mustaqil fikrlashga, badiiy asar ustida chuqur mushohada yuritishga, adabiyotni sanʼatning boshqa turlari, boshqa fanlar va oʻquvchi hayoti bilan aloqasini taʼminlash, oʻquvchida ogʻzaki va yozma nutqni, ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga qaratilganligi bilan oʻziga xos ahamiyat kasb etadi” [Mirzayeva, Jalilov, 2020:18.].

Mumtoz lirik gʻazallarni ayrimlarida tasavvufiy talqinlar mavjud. Mazkur gʻazal tahlilida

ham shuni kuzatish mumkin. Hozirgi paytda g'azal janrini o'rganishdagi qiyinchiliklardan biri o'qituvchilar va o'quvchilar orasida tasavvuf ilmini anglash va bilishdagi nuqsonlarning mavjudligidir. G'azallar tahlili va talqini borasida hatto olimlar orasida ham jiddiy muhokamalar davom etmoqda.

Brainstorming (Fikr chiqarish) metodidan foydalangan holda g'azalni muammoli tahlil qilishda foydalanish sinfda o'quvchilarni matn ustida ishlashda yaxshi natija beradi. Mazkur metod 1930-yillarda William Bill Gordon, Alex Osborn va Glaude Sannon kabi reklama sohasida faoliyat yuritadigan shaxslar tomonidan yaratilgan va reklama muhiti bo'ylab paydo bo'ldi. O'zgarishlarni qabul qilish, yangiliklarni yaratish va ijodiy maslahatlarni jamoa o'rtasida qo'llashda ishlatilgan. Bunda o'quvchi va talabalarning darslarda yangi va innovatsion fikrlarni ayta olishi muhim bo'lgan. Ta'lim sohasida bu usuldan foydalanish juda katta ijobiy natijalarga olib keldi. **Brainstorming metodologiyasi yoki fikr yig'ilishi**, yangi va innovatsion idealarni, yechimlarni yoki hal qilishlarni qo'llash uchun guruhda qiziqarli fikrlar va mulohazalar yig'ish usulidir. Guruh a'zolari qo'llanma yoki masala bo'yicha yechimlarini topish uchun ko'rsatkich belgilanadi. O'quvchilar o'z fikrlarini ifodalaydi va boshqa guruh a'zolarining fikrlariga quloq soladilar. Bu metodning asosiy maqsadi innovatsion, yangi va qiziqarli idealar yaratish va yechimlarini topishni ta'minlashdir. **Brainstorming (Fikr chiqarish) usulining afzalliklari:**

O'quvchilar biror mavzuni yoki asar ustida fikrlarini, tasavvurlarini va o'ylarini batafsilroq o'zlaridan chiqarishadi. Bu usul o'zbek adabiyoti mavzulari ustida o'quvchilarning o'ylash va fikrlashga yordam beradi. Bizga ma'lumki, yangi avlod darsliklarida mumtoz namunalarning ko'pchiligi tabdil va nasriy parchalarga ega emas. Bunda asosiy yuk o'qituvchi va o'quvchiga orttiriladi. O'quvchilarni ko'proq o'ylashga va mulohaza qilishga majbur qiladi. O'qituvchi esa mavzudan chetga chiqmagan holda matnlarni to'g'ri izohlashga harakat qilishi zarur.

Dars jarayonida **“Na qilay”** radifli g'azalni o'rganishda **Brainstorming (Fikr chiqarish)** metodidan foydalanish orqali samarali natijalarga erishildi. Bu metod guruhlar o'rtasida yoki individual ko'rinishda ham namoyon bo'ladi. Darsda har bir o'quvchilar o'rtasida ham mazkur metod qo'llanildi va ijobiy natijalarga erishildi Bizga ma'lumki, Abdulla Qodiriy ijod maktabida har tomonlama ijodkor va o'z mustaqil fikriga ega o'quvchilar ta'lim olishadi. Darsni boshlashdan oldin g'azal o'qituvchi tomonidan ifodali o'qiladi. O'quvchilar tinglash jarayonida bir paytning o'zida g'azal matni ohangi bilan tanishadi va o'zlari ifodali o'qishga harakat qiladi. Dastlab g'azal o'qituvchi tomonidan ifodali o'qib beriladi. Bunda tayyor audio taqdim etish ham mumkin. G'azalni yuzaki emas, undagi botiniy ma'nolarni va nozik jihatlarini ziyraklik bilan ilg'ay olish o'quvchidan katta mahorat talab qiladi. Mashrabning **“Na qilay”** radifli olti baytdan, 12 misradan iborat. G'azalning maqta'si **“Bu tani xokini-yu ruhi ravonni na qilay?!”** misrasi bilan boshlanadi. Maqtasi **“Bir Xudodin o'zgasi barcha g'alatdur, Mashrabo,”** misralari bilan yakunlanadi. G'azalni tahlil qilish o'quvchilarga yuklatiladi. Har bir bayt o'quvchilarga bo'lib beriladi, berilgan baytlar haqida o'quvchilar o'z fikrlarini bayon etishlari lozim bo'ladi.

1-O'quvchi:

Bu tani xokini-yu ruhi ravonni na qilay?!

Bo'lmasa qoshimda jonona, bu jonni na qilay?!

Ushbu g'azal so'fiyona ruhda yaratilgan. Xok — tuproq. Ruh — insonning ruhi. Biz insonlar tuproqdan yaratilganmiz va tuproqqa qaytamiz. Demak, shoirga tuproqdan bo'lgan tan ham, ruh ham kerak emas. Uning qalbidagi Allohga, ya'ni yorga bo'lgan muhabbat shu qadar kuchli, unga yordan boshqa narsani qabul qilmaydi.

2-O'quvchi:

Yorsiz ham bodasiz Makkaga bormoq ne kerak?!

Ibrohimdin qolg'on ul eski do'konni na qilay?!

Mumtoz adabiyotda qo'llanadigan majoziy obrazlarni o'quvchilarga to'g'ri anglatish lozim. Yor deganda Alloh, boda esa ishq ma'nosini anglatadi. Makkaga — Allohning uyi sifatida tavof qilgani boriladi. Bu muqaddas joyga borish uchun juda katta tayyorgarlik ko'rish kerak. Avvalo, qalbni tozalash, nafsni tiyish, ezgu fazilatlar sohibi bo'lish, haqiqiy ishqqa ega bo'lish orqali bu

ziyosatni amalga oshirish mumkin. Demak, qalbida haqiqiy ishq bo'lmagan inson bu maqomga erisha olmaydi. Ishqsiz, qalbida muhabbat bo'lmasdan Ollohga yaqinlashib bo'lmaydi. Shuning uchun ham Ka'bani "Ibrohimdan qolgan eski do'kon" deya ta'riflamoqda. Ibrohim alayhissalom Makkaga o'z o'g'li Ismoilni olib kelganda Alloh unga Ka'ba poydevorini tiklashni buyurgan. Ibrohim alayhissalom bu amrni bajargan va Baytulloh musulmonlar uchun ziyorati ibodat hisoblanadigan muqaddas joyga aylangan.

3-O'quvchi:

Urayinmu boshima sakkiz behisht-u do'zaxin,
Bo'lmasa vasli menga, ikki jahonni na qilay?!

"Chinakam so'fiyga xos jihatlar g'azalning ayni shu misralarida yaqqol namoyon bo'ladi. Oddiy kishining Ollohga muhabbati, undan qo'rquvi tagida jannatga yetishish maqsadi turadi. Mutasavvuf uchun bunday maqsad ta'magirlik hisoblanadi. So'fiy Yaratganning jamoliga yetishishnigina o'ylaydi. Unga Yaratganga muhabbat sababli jannatga erishish va do'zaxdan qutulib qolishni niyat qilish — uyat. Chunki go'yo muhabbat uchun haq talab qilganga o'xshab qoladi. Chin ishq beg'araz bo'lmog'i kerak"[Qosimov, To'xliyev, Yo'ldoshev, 2004: 300.].

Har bir g'azalning shoh bayti mavjud. Shohbaytlar maqta'dan oldin keladi. Lekin mazkur g'azalda shohbayt maqta'dan oldin kelmagan. Bizning qarashimiz bo'yicha mana shu bayt shohbayt hisoblanadi. Chunki shohbaytlarda fikrning qaymog'i beriladi.

4-O'quvchi:

Arshning kungurasin ustiga qo'ydim oyog'im,
Lomakondin joy olibman, bu makonni na qilay?!

Bizga ma'lumki, Mashrab bu dunyoning, ya'ni o'zi yashagan muhitiga daxldor odam bo'lgan. Bu inson ilohiyat odami bo'lgan. U darajasi ham, o'y-xayollari ham, qarashlari ham, fikrlari ham yuqori darajada bo'lgan. Arsh degani osmondan ham baland joy arshi a'lo deyiladi. Man o'sha arshga oyog'imni qo'ydim, deyapti. Lomakon — makonsizlik. Alloh makondan tashqarida, U yaratgan barcha mavjudotlar esa makonda mavjuddir. Bu dunyoda yaratilgan har bir moddiy narsa makonda yaratilgan va qaysidir zamonga aloqador. Makonsizlik esa faqat Ollohga xos. Barcha moddiy narsalar foniidir. Lomakonlik esa boqiy. Man Ollohning muhabbati bilan lomakondan joy olgan ekanman, bu foniy dunyo nimaga kerak, degan fikrlar aytilgan. Ollohning oshiqqlari Ollohga yetishmoq uchun ayrim insonlar hech qanday moddiy kerak emasligini ta'kidlaydilar, Yorsiz bu Olloh, boda bu — ishq qalbimda Ollohga bo'lgan ishq bo'lmas ekan, Makkaga borishning qanday ahamiyati bor.

5-O'quvchi:

Zarraye nuri quyoshdek bu jahon ichra tamom
Oshkoro bo'lmasa, sirri nihonni na qilay?!

Koinotda yer kurrasining o'zi bir nuqtadek o'sha nuqtaning ichida inson bir zarradek ekan, Ollohga oshiq bo'lganlar hech qanday moddiyatga qiziqmaydilar, bu dunyodan uziladilar. Ular faqat Olloh ishq bilan yashaydilar.

Asar maqta'sida bu fikr ochiq va aniq aytiladi.

Bir Xudodin o'zgasi barcha g'alatdur, Mashrabo,
Gul agar bo'lsa qo'lumda, ul tikonni na qilay?!

G'azal shu tarzda o'quvchilarga to'g'ri va aniq tahlil qilib berilishda o'qituvchi ham, albat, yordam beradi, chunki o'quvchilar g'azalning tasavvufiy ma'nolarini tahlil qilishda biroz qiyinchiliklarga duch kelishlari, tabiiy. O'quvchilarga mumtoz matnni tuhuntirishda tasavvufiy bilimlarni o'rgatish muhim. Toki bu yo'l orqali O'quvchilar qalbida chinakam ezgu fazilatlar shakllantiriladi.

G'azalni yanada aniq ravshan va "Aqlli jadval" zamonaviy usulida quyidagicha tahlil qilib berish mumkin.

G'azal tahlilida yangicha yondashuv

1.	G'azalning mavzusi	Ishq
2.	G'azalning g'oyasi	Yorga, ya'ni Allohga bo'lgan kuchli muhabbatning aks etishi
3.	Qofiyasi	Ravonni, jonni, do'konni, jahonni, makonni, nihonni, tikonni,
4.	Radifi	Na qilay?
3.	Bahri	Ramal
4.	Taqte'si	-V- - -V- - -V- - -V-
5.	She'riy san'atlari: Ta'did	Xokini-yu ruhi ravonni, yorsiz ham bodasiz, behisht-u do'zaxin
6.	Talmeh Talmeh va istiora	Makkaga Ibrohimdin qolg'on ul eski do'konni
7.	Mubolag'a	Arshning kungurasin ustiga qo'ydim oyog'im, Lomakondin joy olibman
8.	Tashbeh	Zarraye nuri quyoshdek
9.	Tanosib va istiora	Gul agar bo'lsa qo'lumda, ul tikonni

G'azal tahlilida nazariy tushunchalarga ham ko'proq e'tibor qaratish kerak. O'quvchilar ma'naviy va lafziy san'atlar nafosatini his qila olishlari katta ahamiyatga ega. Bizga ma'lumki, umumta'lim maktab va ijod, ixtisoslashgan maktablarning dasturlarida vazn va qofiyalarning murakkab tomonlarini o'rganishga soat ajratilmagan. Adabiyotshunos olim To'xta Boboyevning quyidagi fikrlari ayni shu masalaga bag'ishlangan, nazarimda: "Hozirgi dasturda qofiya ilmi va poetik sintaksis butunlay unutilgan. O'zbek she'riyatida 300 dan ortiq badiiy (she'r) san'atlar qo'llanilgani holda faqat tazod, husni ta'lil, radd ul-matla' eslatilgan xolos... Dasturda maxsus tasvir vositalari ham o'ta kambag'al ko'rinadi... Achinarli tomoni shundaki, dasturda adabiy-nazariy tushunchalar, shu jumladan, she'r ilmi masalalarini o'rganishga bir soat ham ajratilmagan" [Бобоёв, 1997: 32.].

Adabiyot darslarida mumtoz matnlarni to'g'ri tahlil qila olish, ulardagi she'riy san'atlarni ilg'ay olish juda muhim. Mumtoz adiblarimizning noyob durdonalari hisoblangan she'rlar buyuk adiblarimiz tomonidan turlicha sharhlanib kelingan. Bu esa avlodlarimizning ta'lim-tarbiyasida katta ahamiyat kasb etgan.

Darhaqiqat, hozirgi darsliklarda nazariy ma'lumotlarning tobora kamayib borayotganiga guvoh bo'lamiz. Adabiyot fani uchun tuzilgan dasturlarda badiiy san'atlarni o'rganishga ham soat ajratilishi muhim hisoblanadi. "Badiiy asar, jumladan, g'azalni sharhlashning o'z talablari bor. Avvalo shuni aytish kerakki, sharh, hamma vaqt asarning o'zini anglash uchun yordamchi vosita, u hech qachon shoir asarining o'rnini bosa olmaydi. Sharhning bosh maqsadi, ta'kidlaganimizdek, asarning (jumladan) g'azalning qiyin iboralari, ko'p ma'noli murakkab o'rinlarini soddaroq qilib tushuntirishdir. Shunday bo'lgach, qadimgi sharhlarda ko'proq istilohlar, tasavvufiy-irfoniy iboralarning mag'zini chaqishga e'tibor qilingan" [Комилов, 2012: 4.].

Najmiddin Komilovning "Ma'nolar olamiga safar" kitobida g'azal janrini sharhlab tushuntirishdagi quyidagi usullarga alohida e'tibor qaratilgan. Asar tilidagi hozirgi kitobxonga tushunilishi qiyin so'zlar lug'atini berish;

1. Baytlarning nasriy bayonini taqdim etish;
2. G'azalning umumiy mazmun-ma'nosi, badiiy xususiyatlari ustida mulohaza yuritish".

Bundan tashqari olim g'azal xususiyatlari va g'azalni o'qish, undagi so'zlarni talaffuz etish haqida ham maxsus to'xtaladi: "G'azaldagi ma'nolarni tushunish bilan birga g'azalni o'z vazni-ohangi bilan o'qish, talaffuz etish ham juda muhimligini, har bir g'azal o'z vazni bilan o'qilmasa, undagi ma'nolar yorqin va ta'sirchan chiqmasligini, bitta so'zgina emas, bitta tovush yoki qo'shimcha noto'g'ri talaffuz etilsa, ohangiga tushmasa, butun asarning ohori to'kilishi, g'alizlik va dag'allik yuz berishi lozimligini ta'kidlab o'tadi [Комилов, 2012: 7].

Mumtoz matnlarni, ayniqsa, g'azallarni ifodali qilib vaznga solib talaffuz etish juda muhim. Agar matndagi bir tovushga zavol yetsa, noto'g'ri o'qilsa, misralardagi ma'no-mazmun ta'sirchan chiqmaydi, nafislik yo'qoladi. Shuning uchun ham o'quvchilarga to'g'ri talaffuzni tushuntirishimiz ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

Boltaboyev H. 2008. *Sharq mumtoz poetikasi*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

To'xliyeva, D. 2003. *G'azal tahlil qilish metodikasi*. Toshkent: Bayoz.

To'xliyev, B. 2012. *Adabiyot o'qitish metodikasi. Amaliy va loybaratoriya mashg'ulotlari*. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi.

Комилов Н. 2012. Маънолар оламига сафар. Алишер Навоий ғазалларига шарҳлар. Тошкент: "ТАМАДДУН" нашриёти.

Бобоев, Т. 1997. Олий ўқув юртлирида ўзбек шеърияти поэтикаси асосларини ўрганиш. Тошкент: ДДҚ.

Qosimov B., To'xliyev B., Yo'ldoshev Q. 2022. *10-sinf uchun adabiyot darslik*. Toshkent: "O'QITU-VCHI".

Жумахўжа, Н. 2021. "Қаро кўзум..." ғазали тадқиқи: адабий-илмий. Тошкент: Мухаррир нашриёти.

Mirzayeva Z, Jalilov K. 2020. *Adabiyot o'qitish metodikasi (an'anaviylikdan zamonaviylikka)* Uslubiy qo'llanma. Toshkent: Respublika ta'lim markazi.

Abstract

This article discusses the publication of new generation textbooks for general education schools, reliance on advanced experiences of developed countries in literary education in the textbooks, their advantages, and the occurrence of problems. Currently, one of the difficulties in studying the ghazal genre is the existence of defects in the understanding and knowledge of Sufism among teachers and students. Some of the classic lyrical ghazals have mystical interpretations. This can be observed in the analysis of this ghazal. Currently, one of the difficulties in studying the genre of ghazals is the lack of understanding and knowledge of Sufism among teachers and students. There are serious discussions even among scientists about the analysis and interpretation of ghazals.

In the history of our national methodology, great attention has been paid to expressive reading and reciting poems. Because the lyrical texts sung in song quickly reach the reader and remain in his memory for a lifetime. Avloni began to attract the reader's attention to the musical tone characteristic of ghazal. The current new generation textbooks also include QR code versions of ghazals, films, and stage works. Effective methods of analyzing a classic text, different views of scholars on the analysis of the ghazal «Black Eye», «What to do?» from the new literature textbook published for the 10th grade of secondary schools. in the analysis of Radifli's ghazal, the ways to achieve effective results by using the «Brainstorming» (Thinking) and «Smart table» methods were analyzed. It is emphasized that students can feel the elegance of spiritual and verbal arts.

Key words: *taqte', types of rhyme, verbal and spiritual arts, expressive reading, national methodology, QR code, lomakan, mysticism, «Brainstorming», «Smart table».*

References

- Boltaboyev H. 2008. *Sharq mumtoz poetikasi*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
- To'xliyeva, D. 2003. *G'azal tahlil qilish metodikasi*. Toshkent: Bayoz.
- To'xliyev, B. 2012. *Adabiyot o'qitish metodikasi. Amaliy va loybaratoriya mashg'ulotlari*. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi.
- Комилов Н. 2012. Маънолар оламига сафар. Алишер Навоий ғазалларига шарҳлар. Тошкент: "ТАМАДДУН" нашриёти.
- Бобоев, Т. 1997. Олий ўқув юртларида ўзбек шеърини поэтикаси асосларини ўрганиш. Тошкент: ДДҚ.
- Qosimov B., To'xliyev B., Yo'ldoshev Q. 2022. *10-sinf uchun adabiyot darslik*. Toshkent: "O'QITUV-CHI".
- Жумахўжа, Н. 2021. "Қаро кўзум..." ғазали тадқиқи: адабий-илмий. Тошкент: Мухаррир нашриёти.
- Mirzayeva Z, Jalilov K. 2020. *Adabiyot o'qitish metodikasi (an'anaviylikdan zamonaviylikka)* Uslubiy qo'llanma. Toshkent: Respublika ta'lim markazi.

¹ *Jumanyozova Intizor Atabekovna* — is a teacher of the "Distance Education" department of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

Email: intizor.jumanyozova1974@gmail.com.

ORCID ID: 0009-0003-5409-7813.

For reference: Jumanyozova, I. 2024. "A new approach in the analysis of ghazal". Uzbekistan: language and culture. 4 [1]: 90—98.